

BALÁZS ZOLTÁN:

A VÁLSÁGHOZ VALÓ JOG

A hírgyártóknak mostanában könnyű dolguk van, amikor drámai címeket kell fogalmazniuk. A „valaha volt legnagyobb csőd,” a „globális pénzügyi rendszer összeomlása” kellően figyelemfelkeltő címek, olyannyira, hogy mára átvették a gerincbizsergető fenyegetések és jóslatok között azt a főszerepet, amelyet hol a madárinfluenza, hol az orosz nagyhatalom viharos sebességű újjáépülése, hol az iszlám terrorizmus, hol pedig – ha más végképp nincs, akkor – a globális felmelegedés szokott betölteni. Mert valóban elég nagy a felfordulás, noha közel sem akkora, mint mondjuk egy valódi, humanitárius gazdasági katasztrófa esetén, amikor éhínséggel, járvánnyal, polgárháborúval, az életkörülmények valóban súlyos megnehezülésével kell számolni. A kapitalizmusban ilyentől nem kell tartani (a szocializmusban annál inkább kellett, de erre sokan valahogy nem akarnak emlékezni). Ez persze az összeomlás prófétáit nem zavarja. Máris alapvető változásokért kiáltanak, izgatottan és ügybuzgalommal.

Nincs igazuk.

A jelenlegi felfordulás elsősorban a pénzügyi rendszert érinti, amibe bele kell értenünk nem csupán a bankokat és pénzügyi befektetési cégeket, hanem a lehetőségeiket rosszul értékelő, a kellő előrelátásról megfeledkező, a biztonságot a gyors jólétnövekedésért feláldozó polgárok millióit is. (Egy fontos melléktanulság a globalizáció hatalmi viszonyairól baloldali ízléssel gondolkodók számára: az általuk sokszor végtelenül hatalmasnak és erősnek beállított pénzintézetek órák leforgása alatt semmisülnek meg. Nem volt az említett beállítás némiképp félrevezető??) Nevezhetjük ezt gigantikus piramisjátéknak is, ha akarjuk, mert sokak viselkedése ilyenre emlékeztet (mert nem csupán a bank akar növekedni és gyarapodni, a hitelt fölvevő is!); ugyanakkor nem felejthetjük el, hogy minden hitelezési tevékenység valamilyen értelemben kockáztatás, mind a hitelfelvevő, mind a hitelnyújtó oldalán. Az értelmes, tehát nem hazardírozó és a csalás szándékát kizáró kockázatvállaláshoz bonyolult bizalmi feltételeknek kell teljesülniük. S mivel a modern pénz hitelpénz, ennek lényegében szintén a bizalomhoz van a legtöbb köze. A pénzintézetek tőkéjének is a bizalom a legfontosabb eleme. Ha ez elfogy, vagy meging, nem lehet pénztőkével pótolni.

Egy olyan kifinomult bizalmi hálózat, mint a modern pénzügyi rendszer, rendkívül érzékeny mindenre, ami a bizalmat megingatja. A mostani válság is a rosszul fölmért jövőbeli lehetőségek, a túlzott költségek és előrehozott fogyasztás (ingatlanvásárlás), az indokolatlan

és megfontolatlan optimizmus erkölcsi hibáiból és egyszerű emberi tévedéseiből származik. Ezeket – ellentétben más rendszerekkel – a piac szinte törvényszerűen bünteti, és pedig pontosan a válság révén. A hibás, rossz viselkedés és téves számítás villámgyorsan leépíti a bizalmi kapcsolatokat, s ha sokan viselkedtek rosszul és hibásan, általános bizalmi válság alakul ki, aminek jólétsökkentő hatása van. De hadd emlékeztessenek a fentiekre: nem katasztrófára, hanem jól megérdemelt néhány százalékos jólétsökkentésre kell felkészülnie elsősorban, de persze nem kizárólag azoknak, akik hibáztak vagy tévedtek. A piac maga bünteti meg a mohóságot és az ostobaságot.

A válság kétségkívül rossz, mint minden büntetés. Mögötte azonban egy nagyobb jó van, és pedig a szabadság. Nincs se szabadság, se erkölcsi felelősség, ha nincs jogunk tévedni és hibázni. De akkor sincs, ha a tévedés és hiba következményeinek elszívásától meg akarjuk-e menteni magunkat, persze többnyire mások jólétének rovására.

Ám egy általános bizalmi válság mindenkit érint, az úgymond ártatlanokat illetve okosakat is – gondolhatják sokan, teljes joggal, s követelhetik a tévedés és hibázás jogának korlátozását, azaz a még szorosabb jogi, állami korlátok fölállítását a szabad cselekvés tere, a piac elé. Nekik azonban meg kell fontolnunk egyrészt azt, hogy az általuk kívánt jónak nincs-e túl nagy ára (a felelősségvisselés kötelességétől és a hibákból való tanulástól, magyarul a szabadság üdvös következményeitől való megfosztás révén); másrészt azt, hogy a korlátokat fölállító és betartani köteles intézmények irányítói, a politikusok és hivatalnokok sem kivételek a tévedés és hibázás emberi sorsa alól; harmadrészt és ebből következően azt, hogy nem illúzió, sőt, ostobaság-e abban hinni, hogy létezik olyan rendszer, amelyben gyakorlatilag lehetetlen tévedni illetve hibázni.

Mindebből nem következik, hogy az említett ártatlanokon ne segítsen a közösség, ilyen vagy olyan mértékben. De tudomásul kell venni, hogy minden emberi közösség mint közösség szükségképpen egymás sorsát, jó és rossz döntéseinek következményeit is viselő egyénekből áll. Éppen ezért nem lehet segíteni sem az ártatlanokon úgy, hogy annak kedvező következményeit a rosszul viselkedők ne élvezzék. Nincs és nem is lehetséges tökéletesen igazságos intézkedéscsomag, sem olyan, amely más fontos értékeket, mint a szabadság és a felelősség, ne veszélyeztetne valamilyen mértékben. Politikai bölcsesség és éleslátás híján könnyű az üdvös válságból tartós bajt csinálni.